

УДК 81'373.612:811.11

СЕМАНТИЧНІ АСПЕКТИ МІГРАЦІЇ АНГЛІЙСЬКОЇ АВІАЦІЙНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЧНОЇ ЛЕКСИКИ

І. В. АСМУКОВИЧ, аспірант

Житомирський державний університет імені Івана Франка

У статті розглянуто особливості та причини процесів детермінологізації та транстермінологізації англійської фахової мови авіації, способи потрапляння термінів досліджуваної підмови в загальну мову, описано процес виникнення протилежного до детермінологізації явища – термінологізації.

Авіаційна фахова мова, детермінологізація, транстермінологізація, термінологізація, термін.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Однією з проблем сучасних лінгвістичних досліджень є виявлення змін, яких зазнає мова у процесі функціонування (О.С. Кубрякова, Ю.А. Зацний, А.Е. Левицький). В даний час спеціалізована лексика займає настільки значні позиції в словниках сучасних високорозвинених мов, що правильне розуміння особливостей розвитку мови неможливо без докладного вивчення лексики мов для спеціальних цілей. Термінологічна лексика розглядається як компонент культурної компетенції, частина знання, необхідного кожній освіченій людині. У зв'язку з присутністю даної лексики в наборі знань, необхідних людям, вельми важливе питання взаємодії професійної та загальнолітературної мов.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Взаємодія спеціальної й загальновживаної лексики стала предметом вивчення в працях багатьох мовознавців [1, 3, 4, 5, 6, 7, 8 та ін.]. Проте дотепер у мовознавстві не виробилося єдиної думки про те, яку лексику слід відносити до детермінологізованої, по-різному інтерпретується сутність семантичних процесів термінологізації та транстермінологізації.

Актуальність дослідження зумовлена потребою вивчення авіаційної лексики в динамічному аспекті, оскільки вона виступає невід'ємним складником лексико-семантичної системи англійської мови новітнього періоду. На сьогодні відсутні лінгвістичні студії, присвячені опису й аналізу динамічних процесів в авіаційній терміносистемі. Назріла потреба у вивченні кількісних і якісних структурно-семантичних та функціональних змін цієї лексики. Результати дослідження дадуть змогу показати динаміку авіаційної термінолексики та її вплив на словниковий склад англійської мови.

Мета статті полягає в з'ясуванні семантичних процесів, що відбуваються при детермінологізації та транстермінологізації англійської авіаційної термінологічної лексики, а також термінологізації загальновживаної лексики.

Виклад основного матеріалу. Лексичні одиниці є гнучкими у мовному аспекті, тобто здатними змінювати функціональні властивості при стабільності форми [6]. Аналіз термінологічної лексики сфери авіації дає підстави виділити три основні напрями функціональної переорієнтації лексичних одиниць: термінологізацію, транстермінологізацію [3] та детермінологізацію. Під *термінологізацією* розуміють набуття загальновживаним словом ознак терміна [4, с. 14]. Процес *детермінологізації* полягає в розширенні значення термінів і їхньому переході в систему загальнолітературної мови [4, с. 15]. Під *транстермінологізацією* розуміють перенесення готового терміна з однієї галузевої сфери в іншу з повним або частковим його переосмисленням та перетворенням у міжгалузевий омонім [5, с. 79].

Словниковий склад англійської мови авіаційної сфери може поповнюватися за рахунок загальновживаної лексики. Проте авіаційна лексика також здатна проникати до сфери останньої завдяки процесу детермінологізації. Таким чином, відношення між авіаційною та загальновживаною лексикою мають *консубстанціональний* характер. У період становлення певної термінологічної системи спостерігається процес термінологізації загальновживаних слів. У сфері термінології нові поняття стають результатом метафоричного переосмислення тих сторін когнітивної

діяльності людини, які вона вже опанувала. У процесі терміноутворення метафора вказує на певну схожість і виконує функцію перекодування “природного знака в мовний знак” [6]. Загальноживана лексика є важливим джерелом поповнення складу авіаційної термінології, що значною мірою полегшує процес перекодування.

В термінологічній авіаційній лексиці найбільш розповсюдженими є метафоричні переноси, в основі яких лежать асоціативні зв'язки між основним та допоміжним суб'єктами, а також метафори, побудовані на почуттєвому сприйнятті дійсності і на схожості функціональних характеристик основного та допоміжного об'єктів, напр., *cuban **eight**, reverse half cuban **eight**, reverse cuban **eight**, inside-outside **eight**, lazy **eight*** – пілотажна фігура “вісімка” [2, с. 140]; ***roll**, aileron **roll**, barrel **roll**, slow **roll**, snap **roll*** – укр. рулон; бочка [2, с. 354] → фігура вищого пілотажу “бочка” [2, с. 232]; *loop* (укр. петля [2, с. 354] → фігура вищого пілотажу “петля” [2, с. 198].

Акт метафоричної творчості лежить в основі розвитку синонімічних засобів, появи нових значень і їх нюансів, створення полісемії, розвитку систем термінології та емоційно-експресивної лексики. Номінативна метафора, що з'являється в результаті заміни однієї назви іншою, дає нові імена класу предметів. В даному випадку метафора – технічний прийом створення нового імені зі старого лексичного запасу: ***amphibian*** 1) зоол. *амфібія*; 2) ав. *літак-амфібія*; ***apron*** 1) *фартух*; 2) ав. *бетонований майданчик перед ангаром*.

Професійні номінації мови авіації несуть в собі риси конкретно-образного мислення, заснованого на зовнішній схожості предметів. Метафоричний перенос найменування з одного предмета на інший на основі їх асоціативної подібності (форми, кольору, місця, поведінки або звучання) в авіаційній термінології досить продуктивний.

Модель переносу з “людини” на “не-людину”, “живого” на “неживий предмет” проявляє свою продуктивність у:

а) дієслівному словотворенні: *bleed **кровоточити**; **стікати кров'ю*** → *bleed air from the compressor **відбирати повітря від компресора**; bleed off air*

from the compressor *перепускати повітря з компресора*; override *наїхати, переїхати* → override the autopilot *включати автопілот*;

б) субстантивному словотворенні: arrester *той, хто здійснює арешт* → arrester *пристрій з розрядниками для гасіння струмів грозового розряду*; excursion *екскурсія* → vibration excursion *зсув в сторону від середньої точки при коливальному русі*; fence *паркан* → fence *гребінь аеродинамічний*;

в) ад'єктивному словотворенні: idle *даремний, марний* → adjust idle power *регулювати малий газ* → idle adjusting screw *гвинт корекції малого газу* → idle power *режим малого газу*; → run engine at idle power *виводити двигун на малий газ* → set idle power *виводити на малий газ (двигун)*.

Переосмислення загальноживаної лексики здійснюється також на основі метонімічного переносу, який заснований не на схожості зовнішніх або внутрішніх ознак попереднього і нового явища чи предмета, а на основі їх суміжності, зіткнення в просторі або в часі. У ході аналізу фактичного матеріалу нами були виявлені наступні терміни, утворені на основі метонімічно переносу:

1) Дія – місце дії: to water off – *злітати з водної поверхні (water – вода, водна поверхня)*; to ground (crews) – *забороняти польоти; відстороняти від польотів (ground – ґрунт, земна поверхня)*; to home (on) – *наводитися, летіти на станцію (home – будинок, житло, аеродром базування)*.

2) Дія – властивість предмета: to harden the aircraft against electromagnetic pulses – *захищати літак від електромагнітних імпульсів (harden – затвердіння, гарт металу)*.

3) Дія – люди: to crew the aircraft – *вести літак, пілотувати (crew – екіпаж)*.

Зміни в суспільстві, науково-технічний прогрес зумовлюють детермінологізацію, тобто процес переходу термінів до узусу. Рушійною силою процесу детермінологізації є функціональна переорієнтація, яка відбувається шляхом перетворення семантичної структури слова, розширення смислового

об'єму поняття, накопичення нових сем, розвитку переносного значення [6]. Так, наприклад, до загального вжитку в сучасній англійській мові перейшли терміни та термінологічні словосполучення *parachutist*, *mission analysis*, *radar*, *rocket*, *missile*, *parachute*. Детермінологізація лексичних одиниць зумовлена лінгвальними та екстралінгвальними факторами. Лінгвальні – виникають внаслідок системних зв'язків самої мови, у той час як екстралінгвальні викликані розвитком науки, техніки, зростанням їхньої ролі в житті суспільства. Причини детермінологізації полягають у проникненні термінів певної терміносистеми в узус розмовного, художнього та публіцистичного слововжитку.

Особливої уваги для вивчення особливостей функціонування термінів у межах різних терміностворення становить процес *транстермінологізації*. Вивчення використання так званих транстермінів становить певну складність, оскільки межі терміностворення різних галузей знання в більшості випадків розмиті, що обумовлено постійною міграцією термінів, яка відбувається в науково-технічній літературі. Прикладом транстермінологізації можуть слугувати запозичення до авіаційної термінології певних термінів з терміностворення мореплавства, наприклад: *navigator* – *штурман*, *port side* – *лівий борт*, *starboard* – *правий борт*, *navigation accuracy* – *точність навігації* тощо.

Лексичні одиниці, які належать до авіаційної фахової мови в результаті процесів детермінологізації та транстермінологізації створюють семантичні інновації загальнолітературної мови і професійних, вузькоспеціальних сфер мови. Модифікації змісту існуючих одиниць виникають внаслідок їх функціональної мобільності і спричиняють процеси “деспеціалізації” та “транспеціалізації” [3, с. 25]. Напр., *tin parachute* – “вказана в контракті гарантія фінансової компенсації, що надається усім працівникам компанії у випадку її поглинання іншою фірмою”, *parachutist* – “необізнана людина, яка займає посаду завдяки прихильному ставленню до неї”, *golden parachute* – “вказана в контракті гарантія компенсації, що надається працівнику на випадок звільнення внаслідок поглинання однієї фірми іншою” [9].

Висновки. У результаті аналізу фактичного матеріалу було виявлено типові процеси зміни обсягу семантичного значення лексичних одиниць при термінологізації, детермінологізації та транстермінологізації, а саме: при термінологізації загальноживаного слова відбувається конкретизація його значення, при детермінологізації – його генералізація. Типовим для термінологізації, детермінологізації та транстермінологізації є також метафоричне перенесення значення, що базується на схожості функцій, ознак, якостей та властивостей. Реалізація процесу детермінологізації фахових лексичних одиниць авіаційної сфери обумовлена поширенням технічних термінів та їх проникненням до загальнолітературної мови. За межами термінологічного поля лексичні одиниці втрачають точність та однозначність, вони здатні метафоризуватись та збагачуватись потенціями фразеологізації.

Перспективи подальших досліджень. Перспективним вважаємо вивчення ролі концептуальної метафори та метонімії у створенні термінологічних одиниць.

Список літератури

1. Даниленко В. П. О терминологическом словообразовании / В. П. Даниленко // Вопросы языкознания. — 1973. — № 4. — С. 76–85.
2. Девнина Е. Н. Новый англо-русский и русско-английский авиационный словарь / Е. Н. Девнина [под. ред. акад. И. И. Павловца]. — М. : Живой язык, 2008. — 544 с.
3. Зацний Ю. А. Мова і суспільство: збагачення словникового складу сучасної англійської мови / Ю. А. Зацний. — Запоріжжя : Запорізький державний університет, 2001. — 243 с.
4. Капанадзе Л. А. Взаимодействие терминологической и общеупотребительной лексики / Л. А. Капанадзе // Развитие лексики современного русского языка. — М. : Наука, 1965. — С. 86–103.

5. Кияк Т. Р. Семантичні аспекти нормалізації термінологічних одиниць / Т. Р. Кияк // Вісн. Житомир. держ. ун-ту ім. І. Франка. — 2008. — № 38. — С. 77–80.
6. Левицкий А. Э. Функциональные подходы к классификации единиц современного английского языка / А. Э. Левицкий. — К. : АСА”, 1998. — 362с.
7. Лейчик В. М. Терминоведение: Предмет, методы, структура / В. М. Лейчик. — М. :ЧеРо, 2009. — 256 с.
8. Суперанская А. В. Общая терминология. Вопросы теории / А. В. Суперанская, Н. В. Подольская, Н. В. Васильева ; отв. ред. Т. Л. Канделаки. — Изд. 3-е, стер. — М. : Едиториал УРСС, 2004. — 248 с.
9. Golden parachute: [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://lexicon.ft.com/Term=golden,-tin-and-silver-parachutes>
10. The Oxford English-Russian dictionary / [Ed. by P. Falla]. — New York : Oxford University Press, 1999. — 735 p.

В статье рассматриваются особенности и причины процессов детерминологизации и транстерминологизации английского специального языка авиации, способы попадания терминов исследуемого подъязыка в общий язык, а также описывается возникновение противоположного к детерминологизации явления – процесса терминологизации.

Специальный язык авиации, детерминологизация, транстерминологизация, терминологизация, термин.

The article deals with the peculiarities and reasons of determinologization and transterminologization processes in the English special language of aviation, ways of terms ingression of prototype language into the general language, as well as the origin of the opposite to the determinologization occurrence – the process of terminologization is researched in the given work.

Special language of aviation, determinologization, transterminologization, terminologization, term.